

ALLAH'IN DOKSAN DOKUZ İSMİYLE İLGİLİ RİVAYETİN TAHLİLİ

Kadir PAKSOY*

Özet

Esmâ-i Hüsnâ hadisi olarak bilinen “Allah’ın doksan dokuz ismi vardır; kim bunları sayarsa cennete girer.” rivayeti, İslam düşünce dünyasında önemli bir yere sahiptir. En meşhur hadis eserlerinde geçmesine rağmen metin yönünden bir kısım ziyade ve farklılıklar ihtiva eden bu rivayet hakkında değişik görüşler beyan edilmiştir. Tirmizî, İbn Mâce, İbn Hibbân ve Hâkim gibi muhaddislerin kaydettikleri bazı metinlerdeki Allah’ın doksan dokuz isminin hangileri olduğuna dair kıssımların Hz. Peygamber’den mervî olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Bu makalede ilgili rivayetin sened ve metin tahlili yapılarak mezkûr isimlerin müdrec, yani hadise sonradan ilave edilip edilmediği hususuna açıklık getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Esmâ-i Hüsnâ, doksan dokuz, müdrec, Ebû Hureyre

Analysis of the accounts regarding the name of Allah's Ninety-Nine

Abstract

Al-Asma al-Husna, known as hadith, "Allah has ninety-nine names, who counts them shall enter heaven." narration, has an important place in the world of Islamic thinking. The most famous works of hadith, rather than pass through, and despite some differences in terms of text containing different opinions about this narration has been declared. Ninety-nine names of God recorded in some contexts, such as Tirmidhi, Ibn Majah, Ibn Hibban and Hâkim hadith scholar of that which has been controversy about whether the parts narrated by the Prophet. Dispute about whether or not the Prophet has been narration. In this article and text analysis of their chain by narrations about ninety-nine names interpolation, narrative subsequently added that is whether or not brought clarity.

Key Words: al-Asma al-Husna, ninety-nine, interpolation, Abu Hurayra.

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı, paksoykadir@hotmail.com

Giriş

Yüce Allah, Kur'an'da zâtını yüksek vasıflarla nitelemiş, mesel-i a'lâ ve en güzel isimler (el-Esmâu'l-Hüsnâ) ile tanıtmıştır. Kur'an'da Allah'a mahsus zikredilen isim ve sıfatlar, bizim idrak ve anlayışımızın çok ötesindedir. Esmâ-i İlâhiyeyi ifade eden Esmâ-i Hüsnâ'nın insanlara bakan yönü itibariyle basite indirgemedi Allah'ın azametine ve aşkınlığına uygun olarak mütalaa edilmesi gerekmektedir. Zira Allah, her türlü tecsîm, teşbîh, kemiyet ve keyfiyetten münezzehtir. İnsan, her ne kadar Yüce Allah'ı, azametine layık olarak idrak ve ihata edemese bile, Onun zâtı hakkında bildirdiği isim ve sıfatlarla ilâhî marifete erebilir.

Kur'an'da Allah'ın zâtına birçok isim nisbet edilmektedir. Hatta bazı isimler sıklıkla tekerrür etmektedir. Mesela; besmeledeki "Rahmân" ve "Rahîm" gibi isimlerle âyet sonlarındaki Semî', Basîr, Alîm, Habîr... gibi isimler sıkça tekrar edilmektedir.

"En güzel İsimler" anlamındaki "el-Esmâu'l-Hüsnâ" [الْأَسْمَاءُ

92 | db [الحُسْنَى] terkibi ise Kur'an'da şu dört âyette geçmektedir:

1) وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ **En güzel isimler** Allah'ındır, o halde Ona o isimlerle dua edin. Onun isimleri konusunda haktan sapanları terk edin. Onlar işlediklerinin cezasını çeceklerdir." [A'râf, 7/180]

2) قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ **De ki: İster 'Allah' ister 'Rahman' diye hitap edin; hangisini deseniz hep Onundur o en güzel isimler.** [İsrâ, 17/110]

3) اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ **Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler Onundur.** [Tâhâ, 20/8]

4) هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ **Allah, Hâlık (yaratan)dir, Bâri (var eden)'dir, Musavvir (şekil veren)dir. En güzel isimler Onundur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Onu tesbih eder. O, Azîz'dir, Hakîm'dir.** [Haşr, 59/24]

Bu son âyette Allah'ın güzel isimlerinin olduğu haber verilme-
te ve bu isimlerden bazıları zikredilmektedir.

Kur'an'da Allah'ın yüce sıfatlar (mesel-i a'lâ) ile muttasıf olduğu da bildirilmektedir. Bu ayetlerden birkaçı şöyledir:

1) وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “En yüce sıfatlar Allah'ındır; O Azîzdir, Hakîmdir.” [Nahl, 16/60].

2) وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ “Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar Onundur. O Azîzdir, Hakîmdir.” [Rûm, 30/27].

Allah'ın güzel isimlerinden ve yüce sıfatlarından haber veren bu âyetler ışığında diyebiliriz ki: Kur'an, ulûhiyetin nihayetsiz hususiyetlerini ortaya koyacak en güzel isim ve sıfatlarla Allah'ı tanıtır. Bu ilahî isim ve sıfatlar vasıtasıyla insan, yaşayışının her türlü durumunda Allah ile bir irtibat kurma imkânına kavuşur. Esmâ-i Hüsnâ'nın en önemli işlevi, Allah ile insan, insan ile Allah arasındaki münasebetleri en ideal bir seviyede gerçekleştirmektir. Kur'an, insanlığa indirdiği Esmâ-i Hüsnâ bağları ile, şirkin ayrı ayrı tanrılara dağıttığı birçok kavramı, Allah ile münasebete koyar. Böylece bu isimler, insanlık için mümkün olan en yüksek seviyede bir marifetullahı gerçekleştirir. Âlimlere göre Esmâ-i Hüsnâ tevkîfidir, yani dinde hangileri bildirilmiş ise yalnız onlar kullanılır. Allah'a yaraşmayan isimler vermek veya vafettiği bazı isimleri Ona vermemek, Onun isimlerini putlar hakkında kullanmak yahut o isimleri tevillerle gerçeğinden saptırmak, Allah'ın isimleri konusunda haktan sapmaya girer.¹

Esmâ-i İlâhiye hakkındaki hadislerde ise en yaygın olanı, Allah'ın doksan dokuz isminden haber veren Ebu Hureyre rivayetidir. Burada mezkûr rivayeti inceleyelim.

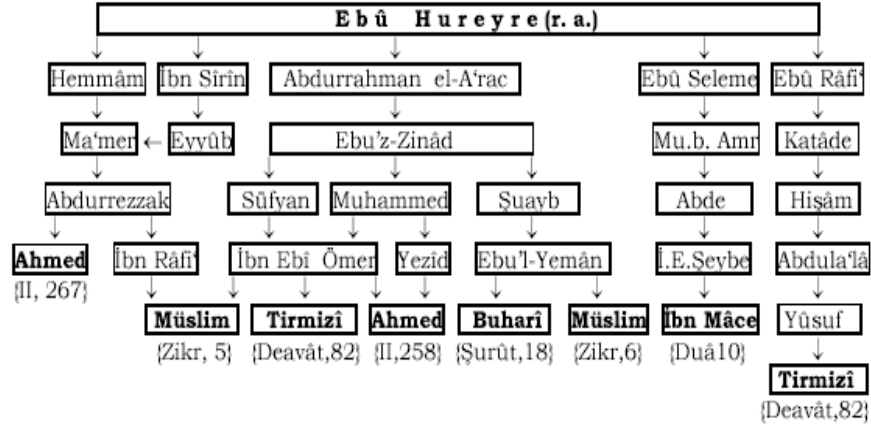
“Allah'ın Doksan Dokuz İsmi Vardır” Rivayeti

Allah'ın doksan dokuz isminden haber veren rivayet, asırlar boyunca Esmâ-i Hüsnâ hadisi olarak yaygın hale gelmiştir. Bu rivayet, muhteva bakımından kısa ve uzun olmak üzere iki kısımdan ibarettir. Bir satırdan ibaret olan kısa metinde, sadece Allah'ın doksan dokuz isminin mevcut olduğu bildirilmektedir. Bunun yanı sıra uzun metinde ise doksan dokuzluk isim listesi yer almaktadır.

Burada rivayeti iki kısımda tahlil edeceğiz.

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Yıldırım, Suat, *Kur'an'da Ulûhiyyet*, s. 43, Topaloğlu, Bekir, “Esmâ-i Hüsnâ”, *DİA*, XI, 405.

Rivayetin Birinci Kısım: Buharî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel'in Ebû Hureyre'den naklettikleri rivayetin sened tablosu ve metni şöyledir:

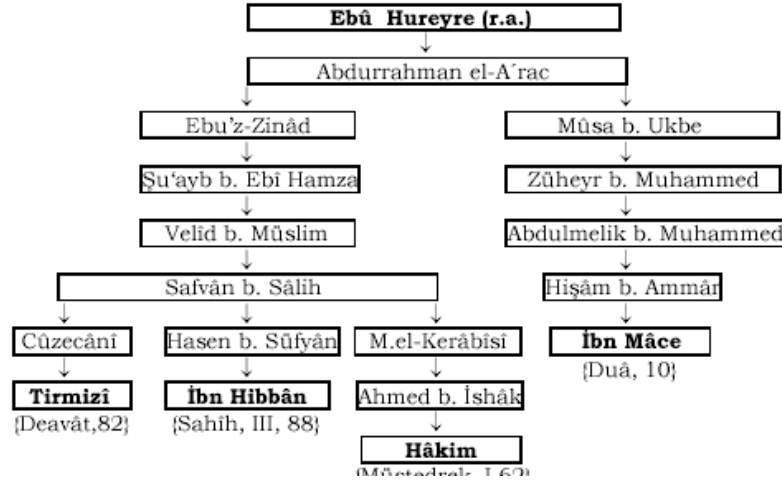
إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا، مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ.

“Allah’ın doksan dokuz ismi vardır; kim bunları sayarsa cennete girer.”²

Rivayetin İkinci Kısım: Tirmizî, İbn Mâce, İbn Hibbân ve Hâkim’in Ebû Hureyre’den merfu olarak rivayet ettikleri hadiste doksan dokuz isim listeleri bulunmaktadır.

Rivayetin sened zinciri ve metni şöyledir:

² Buharî, “Şurût” 18 [no:2736], “Deavât” 68 [no:6410], “Tevhîd” 12 [no:7392]; Müslim, “Zikr” 5, 6 [no:2677-2678]; Tirmizî, “Deavât” 82 [no:3428-3430]; İbn Mâce, “Duâ” 10 [no:3860]; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 258, 267, 314, 427, 503.

إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا، مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ. هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، الرَّحْمَنُ، الرَّحِيمُ، الْمَلِكُ، الْقُدُّوسُ، السَّلَامُ، الْمُؤْمِنُ، الْمُهِيمُنُ، الْعَزِيزُ، الْجَبَّارُ، الْمُتَكَبِّرُ، الْخَالِقُ، الْبَارِئُ، الْمُصَوِّرُ، الْغَفَّارُ، الْقَهَّارُ، الْوَهَّابُ، الرَّزَّاقُ، الْفَتَّاحُ، الْعَلِيمُ، الْقَابِضُ، الْبَاسِطُ، الْخَافِضُ، الرَّافِعُ، الْمُعِزُّ، الْمُذِلُّ، السَّمِيعُ، الْبَصِيرُ، الْحَكَمُ، الْعَدْلُ، اللَّطِيفُ، الْخَبِيرُ، الْحَلِيمُ، الْعَظِيمُ، الْغَفُورُ، الشَّكُورُ، الْعَلِيُّ، الْكَبِيرُ، الْحَفِيفُ، الْمُقِيتُ، الْحَسِيبُ، الْجَلِيلُ، الْكَرِيمُ، الرَّقِيبُ، الْمُجِيبُ، الْوَاسِعُ، الْحَكِيمُ، الْوَدُودُ، الْمَجِيدُ، الْبَاعِثُ، الشَّهِيدُ، الْحَقُّ، الْوَكِيلُ، الْقَوِيُّ، الْمُتَيْنُ، الْوَلِيُّ، الْحَمِيدُ، الْمُخْصِي، الْمُبْدِئُ، الْمُعِيدُ، الْمُخْيِي، الْمُمِيتُ، الْحَيُّ، الْقَيُّومُ، الْوَاجِدُ، الْمَاجِدُ، الْوَاحِدُ، الصَّمَدُ، الْقَادِرُ، الْمُقْتَدِرُ، الْمُقَدِّمُ، الْمُؤَخِّرُ، الْأَوَّلُ، الْآخِرُ، الظَّاهِرُ، الْبَاطِنُ، الْوَالِي، الْمُتَعَالِي، الْبَرُّ، النَّوَابُ، الْمُنتَقِمُ، الْعَفْوُ، الرَّعُوفُ، مَالِكُ الْمُلْكِ، ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، الْمُقْسِطُ، الْجَامِعُ، الْغَنِيُّ، الْمُغْنِي، الْمَنَاعُ، الضَّارُّ، النَّافِعُ، النُّورُ، الْهَادِي، الْبَدِيعُ، الْبَاقِي، الْوَارِثُ، الرَّشِيدُ، الصَّبُورُ.

“Allah’ın doksan dokuz ismi vardır. Kim bunları sayarsa cennete girer. O, kendisinden başka ilah olmayan Allah’dır; O, Rahman, Rahîm, Melik, Kuddus, Selam, Mu’min, Müheymin, Azîz, Cebbar, Mütekebbir, Hâlik, Bârî’, Musavvir, Gaffâr, Kakhâr, Vehhâb, Rezzâk, Fettâh, Alîm, Kâbid, Bâsıt, Hâfid, Râfi’, Muiz, Müzîl, Semî’, Basîr, Hakem, Adl, Latîf, Habîr, Halîm, Azîm, Ğafur,

Şekur, Alî, Kebîr, Hafîz, Mukît, Hasîb, Celîl, Kerîm, Rakîb, Mucîb, Vâsi', Hakîm, Vedud, Mecîd, Bâis, Şehîd, Hakk, Vekîl, Kavî, Metîn, Velî, Hamîd, Muhsî, Mubdi', Muîd, Muhyî, Mumît, Hay, Kayyum, Vâcid, Mâcid, Vâhid, Samed, Kâdir, Muktedir, Mukaddim, Muahhir, Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın, Vâlî, Muteâlî, Berr, Tevvâb, Muntakim, Afuv, Gafur, Rauf, Mâliku'l-mulk, Zülcelâli ve'l-ikrâm, Muksit, Câmi', Ğanî, Muğnî, Mânî', Dârr, Nâfi', Nur, Hâdî, Bedî', Bâkî, Vâris, Raşîd, Sabur'dur."³

Metindeki altı çizili ibare, rivayetin birinci kısmıyla ortak; aynı lafızları ihtiva etmektedir. Sonrası ise rivayetin ikinci kısmını teşkil etmekte olup doksan dokuz ismin liste halinde verildiği Tirmizî ve İbn Hibbân'a ait metindir.

Bu metinden başka İbn Mâce'nin kaydettiği rivayetteki 22 isim, Tirmizî ve İbn Hibbân'ın kaydettiği isimlerden farklıdır.⁴

Bütün bunların yanı sıra Hâkim'in kaydettiği rivayetteki 27 isim, Tirmizî, İbn Hibbân ve İbn Mâce'nin rivayetinden tamamen farklıdır.⁵

Bu durumda hadis metinlerinde üç çeşit isim listesi ortaya çıkmaktadır. Bunları topluca bir tabloda şöylece karşılaştırabiliriz:

(Farklı isimler **koyu**, yakın isimler ise *italik* verilmektedir)

	Tirmizî ve İbn Hibbân	İbn Mâce	Hâkim
1.	Allah	Allah	Allah
2.	er-Rahmân	er-Rahmân	er-Rahmân
3.	er-Rahîm	er-Rahîm	er-Rahîm
4.	el-Melik	el-Melik	el-Melik
5.	el-Kuddûs	el-Kâfi	el-Kuddûs
6.	es-Selâm	es-Selâm	es-Selâm
7.	el-Mu'min	el-Mu'min	el-Mu'min
8.	el-Muheymin	el-Muheymin	el-Muheymin
9.	el-Azîz	el-Azîz	el-Azîz
10.	el-Cebbâr	el-Cebbâr	el-Cebbâr
11.	el-Mutekebbir	el-Mutekebbir	el-Mutekebbir
12.	el-Hâlık	el-Hâlık	el-Hâlık

³ Tirmizî, "Deavât" 82 [no:3430]; İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 88.

⁴ İbn Mâce, "Duâ" 10 [no: 3861].

⁵ Hâkim, *Müstedrek*, I, 62–63.

13.	el-Bâri'	el-Bâri'	el-Bâri'
14.	el-Musavvir	el-Musavvir	el-Musavvir
15.	el-Gaffâr	er-Rab	el-Gaffâr
16.	el-Kahhâr	<i>el-Kâhir</i>	el-Hallâk
17.	el-Vehhâb	el-Vehhâb	el-Vehhâb
18.	er-Rezzâk	er-Rezzâk	er-Rezzâk
19.	el-Fettâh	ed-Dâim	el-Fettâh
20.	el-Alîm	<i>el-Âlim</i>	el-Alîm
21.	el-Kâbîd	el-Kâbîd	Zü'l-Fadl
22.	el-Bâsıt	el-Bâsıt	el-Muğîs
23.	el-Hâfîd	el-Hâfîd	el-Hâfîd
24.	er-Râfî'	er-Râfî'	<i>er-Rafî'</i>
25.	el-Mu'iz	el-Mu'iz	el-Mu'iz
26.	el-Muzil	el-Muzil	el-Muzil
27.	es-Semî'	<i>es-Sâmi'</i>	es-Semî'
28.	el-Basîr	el-Basîr	el-Basîr
29.	el-Hakem	el-Burhân	el-Hakem
30.	el-Adl	<i>el-Âdil</i>	el-İlâh
31.	el-Latîf	el-Latîf	el-Latîf
32.	el-Habîr	el-Habîr	el-Habîr
33.	el-Halîm	el-Halîm	el-Halîm
34.	el-Azîm	el-Azîm	el-Azîm
35.	el-Gafûr	el-Gafûr	el-Gafûr
36.	eş-Şekûr	eş-Şekûr	<i>eş-Şâkir</i>
37.	el-Aliy	el-Aliy	el-Aliy
38.	el-Kebîr	el-Kâim	el-Kebîr
39.	el-Hafîz	<i>el-Hâfîz</i>	el-Hafîz
40.	el-Mukîr	el-Fâtır	el-Fâtır
41.	el-Hasîb	el-Vitr	el-Vitr
42.	el-Celîl	et-Tâmm	el-Celîl
43.	el-Kerîm	el-Kerîm	el-Kerîm
44.	er-Rakîb	en-Nâzır	er-Rakîb
45.	el-Mucîb	el-Mucîb	el-Mucîb
46.	el-Vâsi'	el-Ebed	el-Vâsi'
47.	el-Hakîm	el-Hakîm	el-Allâm
48.	el-Vedûd	el-Vedûd	el-Vedûd
49.	el-Mecîd	el-Mecîd	el-Mecîd
50.	el-Bâis	el-Bâis	el-Bâis
51.	eş-Şehîd	eş-Şehîd	eş-Şehîd
52.	el-Hakk	el-Hakk	el-Hakk
53.	el-Vekîl	el-Vekîl	el-Vekîl
54.	el-Kaviy	el-Kaviy	el-Melîk
55.	el-Metîn	el-Metîn	el-Metîn
56.	el-Veliy	el-Veliy	en-Nasîr
57.	el-Hamîd	el-Ehad	el-Ehad

58.	el-Muhsî	el-Mubîn	el-Mubîn
59.	el-Mubdi'	el-Mubdi'	el-Mubdi'
60.	el-Muîd	el-Muîd	el-Muîd
61.	el-Muhyî	el-Muhyî	el-Muhyî
62.	el-Mumît	el-Vefiy	el-Mumît
63.	el-Hayy	el-Hayy	el-Hayy
64.	el-Kayyûm	el-Kayyûm	el-Kayyûm
65.	el-Vâcid	el-Vâcid	el-Hannân
66.	el-Mâcid	el-Mâcid	el-Mennân
67.	el-Vâhid	el-Vâhid	el-Vâhid
68.	es-Samed	es-Samed	es-Samed
69.	el-Kâdir	el-Kâdir	<i>el-Kadîr</i>
70.	el-Muktedir	el-Mu'tî	el-Muktedir
71.	el-Mukaddim	el-Kadîm	el-Kadîm
72.	el-Muahhir	el-Cemîl	el-Cemîl
73.	el-Evvel	el-Evvel	el-Evvel
74.	el-Âhir	el-Âhir	el-Âhir
75.	ez-Zâhir	ez-Zâhir	ez-Zâhir
76.	el-Bâtın	el-Bâtın	el-Bâtın
77.	el-Vâlî	el-Vâlî	el-Mevlâ
78.	el-Muteâlî	el-Muteâlî	el-Muteâlî
79.	el-Berr	<i>el-Bârr</i>	er-Rabb
80.	et-Tevvâb	et-Tevvâb	et-Tevvâb
81.	el-Muntakim	el-Karîb	el-Karîb
82.	el-Afuv	el-Afuv	el-Afuv
83.	er-Raûf	er-Raûf	er-Raûf
84.	Mâlikü'l-mülk	el-Vâkî'	Mâlikü'l-mülk
85.	Zü'l-Celâli ve'l-ikrâm	Zü'l-Kuvve	Zü'l-Meâric
86.	el-Muksit	el-Muksit	el-Muhîr
87.	el-Câmi'	el-Câmi'	ed-Dâim
88.	el-Ganiy	el-Ganiy	el-Ganiy
89.	el-Muğni	el-Kâfi	el-Kâfi
90.	el-Mâni'	el-Mâni'	el-Kefîl
91.	ed-Dârr	ed-Dârr	el-Ekrem
92.	en-Nâfi'	en-Nâfi'	en-Nasîr
93.	en-Nûr	en-Nûr	en-Nûr
94.	el-Hâdî	el-Hâdî	el-Hâdî
95.	el-Bedî'	eş-Şedîd	el-Bedî'
96.	el-Bâkî	el-Bâkî	el-Bâkî
97.	el-Vâris	el-Vâris	el-Vâris
98.	er-Raşîd	<i>er-Râşid</i>	Zü't-Tavl
99.	es-Sabûr	es-Sâdık	es-Sâdık

Bütün bu listelerin baş isimlerini Haşr sûresinin son âyetlerinde yer alan on altı İsm-i İlâhî teşkil eder. Tirmizî ve İbn

Hibbân'ın kaydettiği rivayetteki doksan dokuz isim, *Allah* ismi-celîli ile başlayıp *es-Sabûr* ismiyle sona erer. İslam âleminde benimsenen ve yaygın hale gelen de bu isim listesidir.

İbn Mâce'nin rivayetindeki şu 22 isim, Tirmizî ve İbn Hibbân'ın listesinde yer almamaktadır: *el-Kâfî*, *er-Rab*, *ed-Dâim*, *el-Burhân*, *el-Kâim*, *el-Fâtır*, *el-Vitr*, *et-Tâmm*, *en-Nâzır*, *el-Ebed*, *el-Ehad*, *el-Mubîn*, *el-Vefîy*, *el-Mu'tî*, *el-Kadîm*, *el-Cemîl*, *el-Karîb*, *el-Vâkî*, *Zü'l-Kuvve*, *el-Kâfî*, *eş-Şedîd*, *es-Sâdık*. Bundan başka şu yedi isim, aynı kökten olup fakat farklı kip (çekim) ile bulunmaktadır: *el-Kâhir*, *el-Âlim*, *es-Sâmi*, *el-Âdil*, *el-Hâfız*, *el-Bârr*, *er-Râşid*.

Hâkim'in rivayetindeki yirmi yedi isim de Tirmizî, İbn Hibbân ve İbn Mâce'nin kaydettikleri listede bulunmamaktadır. Bu isimlerin yerine başkaları zikredilmektedir. Farklı olan 27 isim şunlardır: *el-İlâh*, *el-Hallâk*, *el-Allâm*, *el-Melîk*, *el-Muğîs*, *el-Fâtır*, *el-Vitr*, *en-Nasîr*, *el-Ehad*, *el-Mubîn*, *el-Hannân*, *el-Mennân*, *el-Kadîm*, *el-Cemîl*, *el-Muhîr*, *ed-Dâim*, *el-Kâfî*, *el-Kefîl*, *el-Ekrem*, *en-Nasîr*, *es-Sâdık*, *el-Mevlâ*, *er-Rabb*, *el-Karîb*, *Zü'l-Fadl*, *Zü't-Tavl*, *Zü'l-Meâric*.

db | 99

Hadisin bazı vecihlerinde şu ziyade vardır: *إِنَّهُ وَتَرَّ يُحِبُّ الْوَتَرَ* "Allah tektir, teki sever."⁶

Bundan başka bazı metinlerde doksan dokuz sayısını te'kid için *يُؤْزِدُكَ بِمِائَةٍ إِلَّا وَاحِدًا* "Yüzden bir eksik" açıklaması yer alır.⁷ Bedruddîn el-Aynî (855/1451), bunun ravi tarafından metne derc edildiğini; nitekim Arapça'da harflerde noktaların kullanılmadığı dönemlerde doksan dokuz ile yetmiş yedinin veya yetmiş dokuzun benzer şekilde yazılması sebebiyle birbirleriyle karışmaması için eklenmiş olabileceğini kaydeder.⁸

Hadisteki *مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ* "Kim onları sayarsa cennet girer" ifadesi hakkında Nevevî (676/1277) şöyle demiştir: "İhsâ (sayma) ile neyin kastedildiği konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Buharî ve diğer bazı muhakkik âlimlere göre bunun anlamı

⁶ Müslim, "Zikr" 5 [no:2677]; İbn Mâce, "Duâ" 10 [no: 3861]; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 258, 267; İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 88.

⁷ Buharî, "Şurûr" 18 [no:2736]; Müslim, "Zikr" 6 [no: 2678]; İbn Mâce, "Duâ" 10 [no: 3860, 3861]; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 267, 314, 427

⁸ el-Aynî, Bedruddin, *Umdetu'l-kârî*, XXIV, 95.

حَفِظَهَا (hafizahâ) yani isimleri hıfzederse, korursa, demektir. Bu mânâ daha zahir görünmektedir. Çünkü rivayetin bazı vecihlerinde bunu tefsir eder mahiyette مَنْ حَفِظَهَا ziyadesi yer almaktadır.⁹ Bazıları da اَحْصَاهَا “ahsâhâ” tabirinin اَعْدَاهَا فِي الدُّعَاءِ بِهَا (Duada bunları sayarsa/okursa) anlamında olduğunu, bir takımları da kim tâkat getirirse, yani güzelce riâyet eder, iktizasını muhafaza eder ve mânâlarını tasdik ederse¹⁰ anlamına geldiğini söylemiştir.”¹¹

Allah'ın isimlerini zikretmek, cennete götüren ameller arasında tavsiye edilmektedir. Kur'anî emir ve yasaklar, cennet yolunun temel şartıdır. Bunların en başında iman etmek ve salih amel işlemek gelmektedir. Temel şartların yerine getirilmesiyle birlikte cennete gitmeye vesile olan hususlar, gerek Kur'an ayetlerinde, gerekse Hz. Peygamber'in hadislerinde sıklıkla geçmektedir. İncelemekte olduğumuz hadiste de geçtiği üzere, Allah'ı değişik isimleriyle anmak, zikretmek, o isimlerle Ona dua ve niyazda bulunmak... cennete götüren tavsiyeler arasında yer almaktadır. Zira ayette; وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ

100 | db

الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا “En güzel isimler Allah'ındır, o halde Ona o isimlerle dua edin!” [A'râf, 7/180] buyrulmaktadır. Keza, kulun dua, niyaz ve taleplerinde Allah'ın isimlerinden uygun olanları da beraberinde zikretmesi, duanın kabulü için bir vesiledir.

Rivayetin Sened ve Metin Yönünden Tahlili

Tirmizî'nin kaydettiği dört ayrı vecihten sadece birisinde mezkûr isim listesi bulunmaktadır. Bu rivayetin akabinde Tirmizî şöyle demiştir: “Bu hadis bu vecihten garîbdir. Bundan başka Ebû Hureyre'den gelen diğer vecihlerin ^{bir} çoğunda doksan dokuz isim zikredilmemiştir.”¹²

İbn Mâce'nin kitabına aldığı iki rivayetten sadece birisinde doksan dokuz isim listesi bulunmaktadır.¹³

Buna karşılık Buharî, Müslim ve hadisi yedi ayrı isnadla tekrarlayan Ahmed b. Hanbel gibi muhaddislerin rivayetlerinde bu isim

⁹ Müslim, “Zikr” 5 [no:2677]; İbn Mâce, “Duâ” 10 [no: 3861].

¹⁰ İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadis*, I, 397.

¹¹ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, XVI, 178.

¹² Tirmizî, “Deavât” 82 [no: 3430].

¹³ İbn Mâce, “Duâ” 10 [no: 3861].

listeleri yer almamaktadır.¹⁴

Bütün bunlara binaen kimi hadis münekkidleri, isim listelerinin zikredildiği kısmın Hz. Peygamber'den mervî olmayıp ravi/raviler tarafından metne dercedilen *müdreç hadis*¹⁵ olduğu görüşündedirler. Çünkü bu isim listesinin Hz. Peygamber'den intikal eden merfu bir yönü olsaydı, Buharî ve Müslim gibi sahih kaynaklarda da yer alması icap ederdi.

İbn Kesîr (774/1373), Ebû Hureyre hadisinin muhtelif vecihlerini kaydettikten sonra, doksan dokuz ismin zikredildiği listenin Buharî ve Müslim gibi muhaddislerin sahîh isnadlarla rivayet ettikleri metinlerde geçmediğine dikkat çeker. Tirmizî, İbn Mâce ve İbn Hibban'ın farklı lafızlarla tahric ettikleri rivayet hakkında ise şunları söyler: "Muhaddislerden bir topluluk, bu hadislerde zikredilen doksan dokuz isim listesinin müdreç olduğuna hükmetmişlerdir. Nitekim Velîd b. Müslim'in rivayeti ile Abdulmelik b. Muhammed'in Zuheyr b. Muhammed'den naklettiği rivayette idrâc vardır. İlim ehlinde pek çok kimse bu hususta hemfikirdir. Öyle ki, mezkûr raviler bu isimleri Kur'an'dan seçerek bir araya getirmişler ve hadis metnine ilave etmişlerdir. Aynı şekilde selef âlimlerinden Ca'fer-i Sâdık (148/765), Süfyân b. Uyeyne (198/814) ve Ebû Zeyd el-Luğavî (ö.?) gibi kimselerden de Kur'an'dan derledikleri muhtelif listeler nakledilmektedir. Bundan başka şu husus bilinmelidir ki: Esmâ-i Hüsnâ, sadece mezkûr doksan dokuz isimden ibaret değildir. Bu konuda Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibban'ın İbn Mes'ûd'dan merfu olarak rivayet ettiği şu hadisi delil olarak zikredebiliriz: "...Allahım! Senden kendine verdiğin her isimle yahut mahlûkatından birisine bildirdiğin veyahut kitabında indirdiğin ya da katındaki gayb ilminde saklayıp da kullarına muttali kılmadığın isimlerinle niyazda bulunuyorum ki, Kur'an'ı benim kalbimin baharı, göğsümün /gönlümün nûru, hüznümü ve kederimi giderici kıl!"^{16,17}

İbn Kesîr ve daha birçok âlimin belirttiğine göre hicrî 2. (miladî 8.) asırdan itibaren özellikle Kur'an'dan derlenen isimlerle Esmâ-i

¹⁴ Buharî, "Şurûr" 18 [no:2736], "Deavât" 68 [no:6410], "Tevhîd" 12 (no:7392); Müslim, "Zikr" 5, 6 [no:2677-2678]; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 258, 267, 314, 427, 499, 503, 516.

¹⁵ Müdreç hadis hakkında geniş bilgi için bkz. İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, s. 96; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s. 177; Ahmed M. Şâkir, *el-Bâisu'l-hasîs*, s. 74; Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, s. 208.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 391, 452; İbn Hibban, *Sahîh*, III, 253.

¹⁷ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-azim*, III, 515-517 (A'râf 7/180 âyetinin tefsiri).

Hüsnâ listeleri oluşturulmuştur. Bazı âlimler, hadislerde bulunup da Kur'an'da yer almadığını tespit ettikleri isimleri oradan tamamlamaya çalışmışlardır. Bazıları da kendilerinin koyduğu ölçüler çerçevesinde yeni tespitler yapmışlardır.

İbn Hacer (852/1449), Velîd b. Müslim'in Abdülmelik b. Muhammed'e nisbetle daha kavî olduğunu ve bu itibarla Tirmizî'deki isim listesinin İbn Mâce'ye göre daha çok tercih edildiğini belirtmiştir. Bununla beraber mezkûr rivayetlerde idrâc vuku bulduğunu, dolayısıyla Allah'ın isimlerini tayin eden listenin hadis metnine sonradan eklendiğini (müdreç) beyan etmiştir. Ayrıca selef âlimlerinden Süfyân b. Uyeyne, Ebû Zeyd el-Luğavî, Ca'fer es-Sâdık, Ebû Osman es-Sâbûnî, Muhammed b. Yahya ez-Zühîlî (258/872), el-Hallâl (311/923), Ebû Nu'aym (430/1038) gibi âlimlerin Kur'an ve hadislere dayanarak Allah'ın isimlerini bir araya getirme çabalarından bahsetmiştir. Onların kaydettiği bazı listelerden de örnekler vermiştir. Bundan başka İbn Hacer, Tirmizî'nin listesinde yer aldığı halde Kur'an'da bulunmayan isim sayısını yirmi yedi olarak belirlemiş ve bunların yerine Kur'an'dan aynı sayıda isim bularak yeni bir liste düzenlemiştir.¹⁸

102 | db

Fakat İbn Hacer'in değiştirmek istediği yirmi yedi isimden pek çoğu Kur'an'da fiil sığasıyla zikredilmekte, sadece altı tanesi Kur'an'da geçmemektedir.

Bu arada isnâd zincirindeki ravileri inceleyelim:

Tirmizî, İbn Hibbân ve Hâkim'in kaydettiği rivayetin tariklari, bir ya da iki ravi sonrasında müdellis bir ravi olan Velîd b. Müslim (195/811)'de birleşmektedir. Velîd b. Müslim ise bu rivayeti sika ravilerden Şu'ayb b. Ebî Hamza yoluyla yine Ebu'z-Zinâd'a, o da tâbiinin önde gelen güvenilir şahsiyetlerinden Abdurrahman el-A'rac'a ve nihayetinde Ebû Hureyre'ye merfu olarak nisbet etmektedir. Bu isnad zincirinde tenkit edilen yegâne şahıs, Velîd b. Müslim'dir. O, çok tedlîs ve tesviye yapan müdellis bir ravidir. Buharî ve Müslim, bu tür müdellis ravilerin rivayetlerine itimat etmemişlerdir. Diğer birçok hadis imamı da Velîd b. Müslim'i cerh etmişlerdir.¹⁹

¹⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XI, 219–220.

¹⁹ Ravi hakkındaki değerlendirmeler için bkz. İbn Hibbân, *Kitâbu'l-Mecrûhîn*, I, 91; Zehebî, *Mizânü'l-îtidâl*, IV, 347–8; el-Halebî, İbrahim, *Tebyînu esmâ'i'l-müdellisîn*, s. 235; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VI, 98–99.

İbn Mâce'nin isnad zinciri ise; Hişâm b. Ammâr→Abdumelik b. Muhammed→Züheyr b. Muhammed→Musa b. Ukbe→Abdurrahman el-A'rac→Ebû Hureyre şeklindedir. Bu isnadda tenkit edilen ravi, Züheyr b. Muhammed el-Hımyerî'dir. Ebû Hâtim onun hakkında '*Kavî değildir*' demiştir.İbn Hibbân, onun güvenilir ravilere zaîf ve mevzû hadisleri nisbet etmesi sebebiyle hadisleriyle ihticâcın terk edildiğini söylemiştir.Daha birçok hadis imamı onu cerh etmişlerdir.²⁰

Ravi tenkidıyla ilgili bu değerlendirmeleri de göz önüne alarak sened ve metin tenkidi açısından şunları söyleyebiliriz:

Buharî, Müslim, Ahmed b. Hanbel ve diğer birçok muhaddisin kaydettikleri sahih rivayetlerde, doksan dokuz isim listesi yer almamaktadır. Eğer bu isim listelerinin Hz. Peygamber'den gelen sıhhatli bir yönü olsaydı, Buharî ve Müslim gibi sahih kaynaklar tarafından da rivayet edilirdi.

Tirmizî'nin dört vecihten kaydettiği rivayetin sadece birisinde doksan dokuz isim listesi yer almaktadır. O rivayetin isnadında ise müdellis ravi Velid b. Müslim vardır. Tirmizî'nin İbn Hibbân ile müttefikân kaydettikleri bu rivayet hakkında hadis münekkidi, Velid b. Müslim'in doksan dokuz isim listesini metne dercettiği (müdrecü'l-metn) kanaatindedirler. Zira bu isimlerin sahih ve merfu yönü olsaydı, Tirmizî'nin kaydettiği daha sahih vecihlerde bulunması icap ederdi.

Tirmizî, İbn Hibban ve Hâkim'in isnad zinciri, iki-üç ravi sonrasında ortak ravi olan Velid b. Müslim'de birleşmektedir. Her ne kadar İbn Hibbân ile Tirmizî'nin metinleri birbirine mutabık ise de, Hâkim'in kaydettiği isim listesindeki 27 isim, diğerlerine muhaliftir. Bu ise Velid b. Müslim'den sonra Hâkim'e ulaşınca kadar üç ravi arasında da başka isim listelerine yer verilerek hadis metnine idrâc edildiğini göstermektedir.

İbn Mâce'nin iki ayrı isnadla kaydettiği rivayetten sadece tenkit edilen ravi Züheyr b. Muhammed'in bulunduğu vecihte doksan dokuzluk isim listesi yer almaktadır. Dolayısıyla bu isim listesi de mezkûr ravinin metne derc ettiği (müdrec) bir hadis olarak nitelenmektedir. Öyle ki, İbn Mâce'nin daha sahih isnadla kaydettiği diğer rivayette, doksan dokuzluk isim listesi yoktur.

²⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V, 369; İbn Hibbân, *Kitâbu'l-Mecrûhîn*, II, 136; Zehebî, *Mîzânul-i'tidâl*, II, 663; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 512.

Ebû Hureyre'nin en meşhur ravisi ve aynı zamanda hemşehrîsi olan Hemmam b. Münebbih, 138 kadar hadisi bizzat Ebû Hureyre'den yazılı bir sahife halinde rivayet etmekle de tanınmaktadır. *es-Sahifetu's-Sahîha*²¹ namıyla şöhret bulan bu hadislerin tamamı, birçok hadis kaynağının yanı sıra Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde de yer almaktadır. Bu sahifedeki rivayetlerden birisi de “Allah'ın doksan dokuz ismi vardır; kim bunları sayarsa cennete girer.” hadisidir. Nitekim yukarıda verdiğimiz ilk isnad tablosunda Müslim ve Ahmed b. Hanbel'in bunu Hemmâm b. Münebbih yoluyla Ebû Hureyre'den rivayet etmekte olduklarını göstermiştik. Öyle ki, Ebû Hureyre'den Hemmâm b. Münebbih yoluyla gelen rivayetlerin hiçbirisinde doksan dokuz isim listesi yer almamaktadır.²²

Bütün bunlara binaen diyebiliriz ki: Sahabe ve tâbiîn döneminde, doksan dokuzluk isim listesinin Hz. Peygamber'den menkul ve merfu bir durumu söz konusu değildi. Sahabe asrı sonrasında kimi şahısların Kur'an'dan yahut hadislerden seçerek oluşturdukları doksan dokuzluk isim listeleri yaygın hale gelmiş, müdellis ve müdric raviler vasıtasıyla da “Allah'ın doksan dokuz ismi vardır...” hadisine eklenmiştir (idrâc, müdrec, ziyâde).

Allah'ın İsimleri, Doksan Dokuz İsimden mi İbarettir?

Müdrec rivayette kaydedilen Esmâ-i Hüsnâ yahut Esmâ-i İlâhiye'nin büyük ekseriyetinin Kur'an'dan seçilen isimlerden olduğu tespit edilse bile, Âlimlerin büyük çoğunluğu Allah'ın isimlerinin sadece bu doksan dokuz isimle münhasır olmadığı görüşündedirler.

İmam Nevevî, bu konuda şunları söyler: “İlim ehli, bu hadisin münhasıran doksan dokuz Esmâ-i İlâhiye olduğuna delalet etmediğini ittifakla söylemişlerdir. Yani, Allah'ın doksan dokuz isminden başka ismi yok demek değildir. Hadisten maksat, doksan dokuz ismi sayan/hıfzeden kimsenin cennete gireceğini haber vermektir. Yoksa sadece isimleri doksan dokuz sayısına hasretmeye yönelik bir ihbar değildir. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle dua etmiştir: “Allahım! Senden kendine verdiğin her isimle ve katındaki gayb ilminde saklayıp da kullarına muttali kılmadığın isimlerinle

²¹ Hemmâm b. Münebbih'e ait *es-Sahifetu's-Sahîha* adlı ilk dönem yazılı hadis belgesi, günümüze ulaşan elyazma nüshalarıyla Muhammed Hamîdullah tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir.

²² *Müslim*, “Zikr” 5 [no:2677]; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 267.

*Sana niyazda bulunurum.*²³ Yine Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bir başka duası da şöyledir: *“Allahım! Sana karşı senayı sayıp bitiremem; Sen kendini nasıl sena ettiysen öylesin.*”²⁴ Bundan başka Nevevî, Allah'ın bin ya da bin bir ismi olduğunu ifade eden kimselerin görüşlerine temas eder. Bu arada Ebû Bekr İbnu'l-Arabî (543/1148) gibi âlimlerin bu rakamları az gördüklerini ve neticede Esmâ-i Hüsnâ'yı belli rakamlarla sınırlandırmanın mümkün olmadığı görüşüne vardıklarını belirtir. Nevevî, kendisinin de bu görüşe destek verdiğini ifade ederek Allah'ın zâtı tek ise de isimlerinin sonsuz olduğunu kaydeder.²⁵

İbn Hacer de Nevevî'nin bu görüşüne katıldığını belirtir.²⁶

Ebû Hureyre rivayetine idrac edilen doksan dokuzluk listede bulunmayıp da Hz. Peygamber'in dualarında yer alan daha başka Esmâ-i İlâhiye de vardır. Mesela, *Subbûh, Hannân, Mennân, Mukallibu'l-kulûb, Musavviru'l-kulûb, Rabbu'l-melâiketi ve'r-ruh* gibi isim yahut sıfatlar bunlardan bazılarıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.), Kur'an'da zikri geçmeyen bu ilahî isimlerle de Allah'a dua etmektedir.²⁷

db | 105

Netice itibariyle, sadece Kur'an'da yüzlerce Esmâ-i İlâhiye geçmektedir. Hadislerde zikredilen isimlerle birlikte bu sayının bir hayli yüksek olduğu görülmektedir. Bu ise Esmâ-i Hüsnâ'nın 99 rakamıyla sınırlı olmadığı gibi, Kur'an'daki isimlerle de sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır. Bu itibarla, Ebû Hureyre rivayetinin Esmâ-i Hüsnâyı doksan dokuz ile kayıtlamadığı bir gerçektir.

Fahrüddîn er-Râzî (606/1209), doksan dokuz ismin hangileri olduğuna dair Hz. Peygamber'den sahîh bir beyan bulunmamasını, beş vakit namaz içinde Salât-ı Vustâ'nın, Ramazan içinde Kadir Gecesi'nin gizlenişi gibi doksan dokuz ismin bütün ilahî isimler içinde gizli tutulmuş olmasıyla açıklama cihe-tine gider.²⁸

Allah'ın isim veya sıfatları O'nun zâtına nisbet edilen mâna ve kavramlardan ibarettir. Bu kavramlar şekil itibariyle isim, fiil veya

²³ Ahmed, *Müsned*, I, 391, 452; İbn Hibbân, *Sahîh*, III, 253; Hâkim, *Müstedrek*, I, 690.

²⁴ *Müslim*, “Salât” 222 (no:487).

²⁵ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, XVI, 178.

²⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XI, 217.

²⁷ Bkz. *Müslim*, “Salât” 223 [no:487]; *Ebû Dâvûd*, “Salât” 147 [no:872]; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 158, 230.

²⁸ er-Râzî, Fahrüddîn, *Levâmiu'l-beyyinât şerhu Esmâillâhi teâlâ ve's-sıfât*, s. 78.

zarf olabileceği gibi tamlama veya başka yollarla oluşmuş bir terkip halinde de bulunabilir. Allah, kemal sıfatlarıyla muttasıf olup, bütün noksan sıfatlardan münezze ve berîdir. Kur'ân'ın edebî üslûbu gereği aynı kökten gelen veya ayrı köklerden olmakla birlikte eş anlamlar taşıyan isimler de az değildir. İslam'a mahsus ulûhiyet inancında ilim, kudret ve yaratıcılık büyük bir yer tutar ve Kur'ân âyetlerinin temel örgüsünü oluşturur. Bundan dolayı çeşitli kalıplarla Allah'a nisbet edilen fiillerden birçok isim ve sıfat türetmek mümkündür. Konuyla ilgili çalışmalarda, Kur'ân'dan değişik sayılarda Esmâ-i Hüsnâ tespit edilmiştir. Esmâ-i Hüsnâ ile ilgili âyetlerden ilham alan birçok âlim, eski dönemlerden itibaren Kur'ân'da bulunan isimleri doksan dokuz sayısına bağlı kalmadan araştırıp listeler düzenlemeyi denemişlerdir. Esmâ-i Hüsnâ'nın İslam inancında sahip olduğu bu önemden dolayı İslâm âlimleri tarafından Esmâ-i Hüsnâ ile ilgili yüzlerce eser yazılmış ve hâlâ da yazılmaktadır.²⁹

Doksan Dokuz Rakamının Çağrıştırdıkları

106| db

Esmâ-i Hüsnâ yahut Esmâ-i İlâhiye için zikredilen doksan dokuz kaydını bazı yönlerden incelemekte yarar var. Şöyle ki: Doksan dokuz rakamı, iki basamaklı sayıların en büyüğüdür. 7, 9, 40, 70, 99 gibi rakamlar, çokluğu (kesreti) ifade etmek için kullanılmaktadır. Atasözleri (darb-ı mesel), hikmetli sözler, hikâye veya örneklemeler gibi anlatımlarda da yer alan bu tür rakamlar, gerçek sayıyı ifadeden ziyade çokluğa vurgu yapmak için söylenmektedir. Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de bu rakamların aynı maksatla kullanıldığına şahit olmaktadır.

Dokuzlu rakamlarla ifade edilen sayı sıfatlarında, sayılan şeyin nicelik ve niteliği ön planda tutulmaktadır. Bu konuda dilbilimci İbn Manzûr (711/1311), dokuz rakamının bir başka rakamla birlikte kullanılmasının çokluk ifade ettiğini, hatta sayılan şeyin miktarından ziyade nitelik ve niceliğine vurgu yapıldığını belirtmektedir.³⁰

Hadislerdeki doksan dokuz rakamıyla anlatılan bir kısım temsillere de bu açıdan bakılabilir. Bunu bazı örneklerde görelim:

Ebû Saîd el-Hudrî'nin naklettiği bir hadiste, geçmiş ümmetler-

²⁹ Esmâ-i Hüsnâ hadisi üzerine yapılan listelere ve şerhlere dair literatür için bkz. Topaloğlu, Bekir, "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, XI, 416–417.

³⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, تسع md. VII, 34.

den **doksan dokuz** adam öldüren bir şahsın pişman olup halini islah etmek için bir başka beldeye doğru yola koyulduğu ve yolda öldüğü anlatılmaktadır.³¹ Bu rivayetteki doksan dokuz rakamı, gerçek sayıdan ziyade kesret ifade etmektedir. Bahsi geçen şahsın son derece canı birisi olduğu ve gerçekte bu kadar sayıda adam öldürsün ya da öldürmesin, hiçbir zaman Allah'dan ümit kesilmemesi, tevbe kapısının herkese her zaman açık olduğu vurgulanmaktadır.

Ebû Hureyre'nin naklettiği bir hadiste, Allah'ın rahmeti yüz cüze ayırdığı, **doksan dokuzunu** kendi nezdinde tutup bir cüzünü ise yeryüzüne indirdiği bildirilmektedir.³² Burada da doksan dokuz rakamı çokluktan kinayedir.

Yine Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadiste, Allah'ın kıyamet günü Hz. Âdem'e, önce zürriyetinden yüz kişiden **doksan dokuzunu** cehenneme sevk etmesini emretmesi bildirilmektedir.³³ Bu rivayette de çoğunluk kastedilmektedir.

Abdullah b. Amr'ın rivayet ettiği bir hadiste ise, kıyamet günü Allah'ın bu ümmetten herhangi bir ferdi hesaba çekerken, aleyhinde **doksan dokuz** sicil (dosya) açarak bunların hesabını verip veremeyeceğini sorgulaması anlatılmaktadır.³⁴

Bütün bu misallerde –görebildiğimiz kadarıyla- doksan dokuz rakamı, çokluk (kesret) ifade etmektedir.

Doksan Dokuz Esmâ-i İlâhiye'nin Doksan Dokuzluk Namaz Tesbihatıyla İlişkisi

Hiz. Peygamber'den menkul (me'sûr) dua ve zikirler arasında namaz tesbihatının önemli bir yeri vardır. Özellikle beş vakit namazın akabinde otuz üç defa tesbîh (Subhânallâh), otuz üç defa tahmîd (Elhamdulillâh) ve otuz üç defa tekbîr (Allahu Ekber) lafızlarının okunması; toplamda doksan dokuz rakamının korunması tavsiye edilmektedir. Bu tesbihatın sevap ve faziletine önem atfedilmekte, fertlerin bu rakamlara itina göstermeleri teşvik edilmektedir.³⁵

³¹ Buhârî, "Enbiyâ" 54 (no:3470); Müslim, "Tevbe" 46-47 (no:2766).

³² Buhârî, "Edeb" 19 (no:6000); Müslim, "Tevbe" 18-19 (no:2752).

³³ Buhârî, "Rikâk" 45-46 (no: 2529, 2530); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 378.

³⁴ Tirmizî, "İmân" 17 (no:2639); İbn Mâce, "Züh'd" 24 (no:); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 213; İbn Hibbân, *Sahîh* I, 461; Hâkim, *Müstedrek*, I, 46.

³⁵ Müslim, Mesacid 142-146 (no:595-597); Ebû Dâvûd, İmare 20 (no: 2987); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 196.

Ka'b b. Uca (r.a.) tarafından nakledilen rivayette Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Bir takım muakkıbat (peşpeşe yapılan tesbihler) vardır ki, bunları her farz namazın ardından söyleyen –yahut yapan- katiyen hüsrana uğramaz. Bunlar; otuzüç defa tesbîh, otuzüç defa tahmîd, otuzüç defa tekbîrdir."³⁶

Bununla ilgili olarak Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği hadislerden birisi şöyledir: Rasûlullah (s.a.s.) buyurdu ki: "Bir kimse vakit namazının sonunda otuzüç tesbîh, otuzüç tahmîd, otuzüç tekbîr ile Allah'ı doksan dokuz defa anar; yüzüncüsünü de *"Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerîke lehû lehu'l-mulku ve huve alâ kulli şey'in kadîr"* diye tamamlarsa günahları denizin köpüğü kadar da olsa affedilir."³⁷

Bazı rivayetlerde ise Ebû Hureyre'nin bunu Ebû Zer yoluyla Hz. Peygamber'den naklettiği kaydedilmiştir.³⁸

Doksan dokuzluk namaz tesbihatıyla ilgili olarak Ebû Hureyre'den rivayet edilen daha başka hadisler de vardır.³⁹

108| db

Bunlardan başka Hz. Ali ile eşi Hz. Fatıma'dan rivayet edildiği üzere, Hz. Peygamber (s.a.s.) onlara doksan dokuzluk tesbihatı gece uykuya çekilmeden önce de okumalarını tavsiye buyurmaktadır.⁴⁰ Bu hadis, aynı zamanda Ebû Hureyre'nin Hz. Fâtıma'dan işitip naklettiği rivayetlerden birisidir.⁴¹

Doksan dokuzluk tesbihatla ilgili olarak buna benzer rivayetler, şu sahabilerden de nakledilmektedir: Zeyd b. Sâbit,⁴² Abdullah b. Amr,⁴³ İbn Abbâs.⁴⁴

Bütün bu rivayetlere binaen, gerek namaz tesbihatıyla ilgili olarak Allah'ı doksan dokuz lafızla zikretme, gerekse -incelemekte olduğumuz- Ebû Hureyre hadisiyle irtibatlı olarak Allah'ı doksan

³⁶ Müslim, "Mesâcid" 144 (no:596); Tirmizî, "Deavât" 24 (no:3412); Nesâî, "Salât" 92 (no:1348).

³⁷ Müslim, "Mesâcid" 146 (no:597); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 238.

³⁸ Ebû Dâvûd, "Salât" 24 (no:1504); Dârimî, Salât 90 (no:1327); İbn Hibbân, *Sahîh*, V, 358.

³⁹ Buharî, "Ezân" 155 (no:843); Müslim, "Mesâcid" 142 (no: 595).

⁴⁰ Buharî, "Da'avât" 11 (no: 6318); Müslim, "Zikr" 80 (no:2727); Tirmizî, "Deavât" 24 (no:3408); Ebû Dâvûd, "Edeb" 100 (no:5062).

⁴¹ Müslim, "Zikr" 81 (no:2728).

⁴² Tirmizî, "Deavât" 23 (no:3413); Nesâî, "Salât" 93 (no:1349); İbn Hibbân, *Sahîh*, V, 360; Hâkim, *Müstedrek*, I, 383.

⁴³ Ebû Dâvûd, "Edeb" 100 (no:5065); İbn Hibbân, *Sahîh*, V, 360.

⁴⁴ Nesâî, "Salât" 95 (no:1352).

dokuz isimle anma konusunda şunları söyleyebiliriz:

Rivayetlerdeki ortak ifade, Allah'ı doksan dokuz tesbihatla ya da doksan dokuz isimle anmaktır. Bazı rivayetlerde bu rakamın korunması önemsenmektedir. Doksan dokuz rakamında bizim bilmediğimiz bir sır gizlenmiş olabilir. Bunun Hz. Peygamber'e bildirilen ilahî bir hususiyeti, vahy-i gayr-i metlûv gibi bir özelliği bulunabilir.

Namazlardan sonra okunması tavsiye edilen tesbihat ile Allah'ı doksan dokuz isimle anmayı tavsiye eden hadis, Ebû Hureyre (r.a.) tarafından rivayet edilmektedir. Bu meyanda mezkûr hadislerdeki Nebvî tavsiyenin odak noktasını Allah'ı doksan dokuz defa zikredip anmak oluşturmaktadır. Bu itibarla doksan dokuzluk tesbihat, "Allah'ın doksan dokuz ismi vardır; kim bunları sayarsa (muhafaza ederse) cennete girer." hadisinin bir açılımı, pratikteki bir uygulaması olabilir. Bedruddîn el-Aynî, Buharî şerhinde bu hususa kısmen de olsa temas etmektedir.⁴⁵

Hz. Peygamber'in farz namazların akabinde olsun, gece yatar-ken olsun Allah'ı doksan dokuz defa anması ve ümmetine tavsiye buyurması, Nebvî ezkâr arasında önemli bir yere sahiptir. Belki de otuzüçer defa tesbîh, tahmîd ve tekbîr lafızlarından ibaret olan doksan dokuzluk namaz tesbihatı, Esmâ-i İlâhiye'yi doksan dokuz isimle anmanın pratik bir uygulamasıdır.

db | 109

Sonuç

Allah, kendisine mahsus Güzel İsimler (Esmâ-i Hüsnâ) ile müsemmâ olduğunu Kur'an'da bildirmektedir. Zâtını muhtelif isim ve sıfatlarla bizlere tanıtmaktadır. Bu isim ve sıfatlarla dua ve niyaz edilmesini emretmektedir.

Kur'an'da Allah'ın isim ve sıfatlarının sayısı konusunda bir sınırlama yoktur. Bununla beraber Ebû Hureyre'den nakledilen "Allah'ın doksan dokuz ismi vardır; kim bunları sayarsa cennete girer..." hadisinde doksan dokuz kaydı vardır. Ancak hadisteki doksan dokuz rakamının çokluktan (kesretten) kinaye olabileceğine dair yorumlar ağırlık kazanmaktadır. Bu itibarla Allah'ın isimlerini doksan dokuz sayısı ile sınırlandırmak uygun görülmemektedir.

Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği "Allah'ın doksan dokuz ismi vardır; kim bunları sayarsa cennete girer..." hadisi, iki kısımda müta-

⁴⁵ el-Aynî, *Umdetu'l-kârî*, XIII, 111.

laa edilmiştir. Özellikle Buharî ve Müslim başta olmak üzere hadis kaynaklarında yer alan sahih kısım, Esmâ-i İlâhiye'nin doksan dokuz isimden ibaret olduğunu haber vermektedir. Sahih kaynaklarda yer almayan ve müdrec (hadise sonradan ekleme) olduğu ifade edilen ikinci kısım ise doksan dokuz ismin hangileri olduğunu bildirmektedir. Tirmizî ve İbn Hibbân'ın kaydettiği rivayette yer alan doksan dokuzluk isim listesinin Velîd b. Müslim adındaki müdellis ravi tarafından; İbn Mâce ve Hâkim'in rivayetinde ise Züheyr b. Muhammed tarafından metne idrâc edildiği tahmin edilmektedir.

Bununla beraber Tirmizî ve İbn Hibbân'ın müttefikan kaydettikleri isim listesindeki 22 isim, İbn Mâce'nin listesinden farklıdır. Hâkim'in kaydettiği rivayetteki 27 isim ise diğerlerinden farklıdır. Bunların yerine başka isimler vardır. Dolayısıyla mevcut hadislerde müdrec haliyle üç farklı isim listesi vardır.

İşte bu üç çeşit rivayetteki ravilerden bazılarının cerh edilmesi, metin yönünden de isim listelerinin birbiriyle tutarsız oluşu, bunun yanı sıra mezkûr isim listelerinin hiçbirinin Buharî ve Müslim gibi sahîh kaynaklarda geçmemesi, dahası Ebû Hureyre'den bu hadisi yazılı nakleden talebesi Hemmâm b. Münebbih'in *es-Sahîfetu's-Sahîha*'sında da yer almaması vb. gerekçelere binaen doksan dokuz ismin hangileri olduğuna dair sahih bir delil yoktur. Esmâ-i Hüsnâ yahut Esmâ-i İlâhiye için zikredilen doksan dokuzluk isim listelerinin Hz. Peygamber'e dayanmadığı bir gerçektir. Müdrec olan rivayetlerdeki bu isimler ise şahısların Kur'an'dan derledikleri Esmâ-i İlâhiye'dir.

Allah'ı doksan dokuz ismiyle anmayı (zikretmeyi) tavsiye eden hadis ile vakit namazlarının akabinde yapılması tavsiye edilen namaz tesbihatı arasında şöyle bir irtibattan söz edilebilir: Namaz tesbihatı, Allah'ı doksan dokuz defa anmanın pratik bir uygulaması olabilir.

Doksan dokuzlu tesbihatın ve doksan dokuz Esmâ-i İlâhiye'nin okunması, kesretten kinaye olmakla birlikte, bizim bilemediğimiz nice ecir ve mükafatın yanı sıra ilahî sırlar, nebevî gizemler, şifreli hususları ihtiva edebilir. Her şeyin hakikatini en iyi bilen Allah'dır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VIII, Tahkik: Muhammed Selîm İbrahim vd., Beyrut 1993.
 Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisu'l-hasîs şerhu İhtisâri Ulûmi'l-hadîs*, Beyrut 1989.
 el-Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed, *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buharî*, I-XXV, Beyrut, ts.

- el-Buharî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, Beyrut 1991.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, I-II, Tahkik: Kemal Yûsuf el-Hût, Beyrut 1988.
- el-Hâkim en-Neysâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-IV, Tahkik: Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî, Beyrut, ts.
- İbn Adiy, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adiy, *el-Kâmil fî duafâ'i'r-ricâl*, I-VIII, Beyrut 1988.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-ta'dîl*, Beyrut 1952.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Fethu'l-bârî bi şerhi'l-Buharî*, I-XVII, Beyrut 1987.
-, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Beyrut 1991.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî, *es-Sahîh (el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân)*, I-VI, Neşr: Şuayb el-Arnaût, Beyrut 1993.
-, *Kitâbu'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâ ve'l-metrûkîn*, I-III, Haleb 1396.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm*, I-VIII, İstanbul 1984.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, I-II, Tahkik: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Beyrut 1990.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed, *Lisânu'l-arab*, I-XV, Beyrut 1990.
- İbnu's-Salâh, Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l hadîs*, nşr. Nûruddîn İtr, Beyrut 1984.
- İbnu'l-Esîr, Mecduddîn Mubârek b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, I-V, Tahkik: Tahir Ahmed ez-Zâvî, Mahmud Muhammed Tannâhî, Beyrut, ts.
- el-Halebî, İbrahim b. Muhammed, *Tebyînu esmâ'i'l-müde'llisîn*, Tahkik: M. İbrahim Davud el-Mevsilî, Beyrut 1994.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, I-II, Tahkik: M. Fuâd Abdulbâkî, Kahire 1990.
- Muhammed Fuâd Abdulbâkî, *el-Mu'cemu'l-mufehras li elfâzi'l-Kur'ânî'l-kerîm*, İstanbul 1986.
- Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-sahîh*, I-V, Beyrut 1994.
- en-Nesaî, Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, I-VIII, Beyrut 1992.
- en-Nevevî, Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, *Şerhu Sahîhi Müslim*, I-XVIII, Beyrut 1994.
- er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Levâmiu'l-beyyinât şerhu esmâillâhi teâlâ ve's-sîfât*, nşr. Tâhâ A. Sa'd, Kahire 1967.
- Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, trc. M. Yaşar Kandemir, Ankara 1981.
- es-Suyûtî, *Tedribu'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, Tahkik: İrfân el-Aşşâ, Beyrut 1993.
- et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, I-XXV, Tahkik: Hamdî Abdulmecîd, Beyrut 1985.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân*, Beyrut 1405.
- et-Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ, *es-Sünen*, I-V, Beyrut 1994.
- Topaloğlu, Bekir, "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, c. XI, İstanbul 2005.
- el-Ukaylî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Amr el-Mekkî, *Kitâbu'd-Duafâ el-kebîr*, I-IV, Beyrut, ts.
- Yıldırım, Suat, *Kur'an'da Ulûhiyyet*, İstanbul 1987.
- ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdî'r-ricâl*, I-IV, Beyrut, ts.

